

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

26 7553 6 1884

ՀՅՄԷՀ ՀՈՂԺՈՂԿՈՄՄԱՏ

№ 77

ԳՅՈՒՂԱՑՈՒ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

№ 77

Գ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ՀԱՎԵՐԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ,
== ԽՆԱՄՔՆ ՈՒ ԿԵՐԱԿՐԵԼԸ ==

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ — 1980

77 9/5

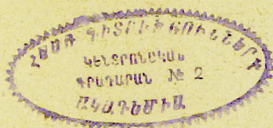
14084-14086 卷五 五

Գ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

36.52

ՀԱՎԵՐԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ,
== ԽՆԱՄՔՆ ՈՒ ԿԵՐԱԿՐԵԼԸ ==

A I
4293

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ—1980

Հրատ. № 1207

Գրառ. № 3088 (բ.)

Պատ. № 238.

Տիրաժ 5000

Պետհրատի 2-րդ տպարանի Յերևանում

ՀԱՎԵՐԻ ԸՆՏՐՈՒՅՑՈՒՆԸ, ԽՆԱՄՔՆ ՈՒ ԿԵՐԱԿՐԵԼԸ

Յերբ խոսք ե լինում թռչնաբուծության մասին, շատերն ուղղակի պնդում են, վոր հավերից, բացի փասից, վոչինչ չի կարելի ստանալ:

Հարց ե ծագում՝ յեթե իսկապես թռչնաբուծությունը փասակար գործ լիներ, նրանով կարապելի՞ն, որինակ, Դանիայում, վորտեղ յուրաքանչյուր գյուղացիական տնտեսության վրա գալիս ե 100 հավ, իսկ մեզ մոտ՝ ԽՍՀՄ-ում՝ միայն 8 հավ:

Դանիայի գյուղացիները շատ շուտ զգացին, վոր ժամանակն ե թողնել հավ պահելու պապենական ձևերը ե չափազանց հաշոդ ու իրենց համար մեծ ոգտավետությամբ անցան ե այժմ գործադրում են ժամանակակից գիտության ձևվերը ե ուշադրությամբ լսում ու հետևում մասնագետների առաջադրած նոր յեղանակներին:

Մեր գյուղացիական պայմաններում թռչուններ պահելն ու խնամելը մինչև որս հել գտնվում ե սկզբնական-վայրի վիճակում, ե իրոք, յեթե մենք նայենք, թե ինչպես ելին պահ-

վում թուշունները սրանից 200—300 տարի առաջ, կտեսնենք, վոր վոչ մի տարբերություն չկա:

Ինչպես այն ժամանակ, այնպես էլ այժմ, հավը ինքնագլուխ է, անապատտան, քաղցած և չունի իրեն հատուկ շենքը: Անկասկած դեպի հավերն ունեցած նման վերաբերմունքը և խնամքը կստեղծի սակավարդյունավետություն, անշահավետ հավապահություն:

Յեվրոպայի գյուղացիները տարիներ շարունակ աշխատել են թուշունների բարելավման վրա և ընդամենը 20—30 տարի առաջ լուրջ ուշադրություն դարձրին թուշնաբուծության վրա: Դեպի գործն ունեցած սիրով, զինված գիտությամբ ու հմտությամբ, տարեցտարի ընտրելով ամենալավ ձվաբեր հավերը, կանոնավոր կերակրելով ու խնամելով, Յեվրոպայի գյուղացիները հասան այն դրության, վոր նրանց տնտեսության մեջ յուրաքանչյուր հավը տարեկան միջին հաշվով տալիս է 150 ձու և ավելի, իսկ կան և այնպիսիները, վորոնք տալիս են մինչև 300 ձու:

Յեթե մեր գյուղացին ունենա 50 հատ՝ տարեկան 150 ձու տվող հավ, ապա ձվերի վաճառքից ստացած յեկամուտը մեծ ոգնություն կլինի նրա տնտեսությանը: Յեթե հաշվենք ձվի հատը

5 կուպ., կստանանք $150 \times 50 \times 5 = 375$ ու.։ Այդ գումարից դուրս գալով կերակրելու և խնամելու ծախսերը՝ 100 ու., մաքուր յեկամուտ կարելի չե ստանալ 50 հավից տարեկան 275 ուերի, ուրիշ խոսքով ասած՝ յուրաքանչյուր մեկ հավ գլուղացուն կտա տարեկան 5 ու. 50 կուպ. մաքուր յեկամուտ։

Հավերին խնամելը շատ հեշտ ե և հաջողութեամբ կարելի չե հանձնարարել կանանց, անչափահասներին և վերջապես ծերերին։ Այս հանգամանքը թռչնաբուծությունը դարձնում ե հատուկ ձեռնտու գործ, վորովհետև տղամարդկանց կարելի կլինի ավելի ծանր աշխատանքների դնել։

Այժմ տեսնենք, թե գլուղացին ինչ ե ստանում իր հավերից։ Նրա հավի միջին ձվաբերությունը հավասար ե տարեկան 60-ի։ Հաշվելով ձվի հատը 5 կուպ., կստանանք $60 \times 5 = 3$ ու., կերակրելն ու պահելը կնստի 2 ուերի։ Կնշանակի գլուղացին իր մի հավից ստանում ե 1 ու. գումար յեկամուտ։

Վերադառնալով պետք ե փնտռել թռչնաբուծության անարդյունավետության պատճառը և ինչպես վերացնել այն։

Առաջին պատճառը, վոր պետք ե վերացնել, դա քիչ ձու ածող կամ բոլորովին չածող,

իգուր կեր ուտող հավերը տնտեսությունից հե-
ռացնելն է:

Յերկրորդ միջոցը—թուխսի տակը դնելու
համար վերցնել ձվաբերությամբ ամենալավ հա-
վերի խոշոր ու կանոնավոր ձև ունեցող ձվերը:

Առանց խնայելու խոտանել (բրակ անել)
քույլերին, հիվանդներին, ներս ընկած աչներով,
գունաս կասարով, յերկար «ապուստային» գըլ-
խով, յերկար ու սուր կտրով, նեղ կրծով,
փոքր կտրով (փուչիկով), արմուկների մոտ
իրար մոտեցած վոտներով, սուր ու յերկար չան-
կերով, սապասավոր, ծուռ պոչ ու նեղ հետույք
ունեցող յեվ շուտ քառ յեղող ու քառից ու
իջնող հավերին:

Թողնել—ուժեղներին, ամուրներին, առողջ-
ներին, դուրս պրծած աչներով, կարմիր ու ֆըն-
ֆուս կասարով, լայն ծածրակով, կարն կըս-
ցով, լայն կրծով, մեծ կտրով (փուչիկ),
իրարից լայն դրված բարակ վոտներով, բութ
չանկերով, լայն ու յերկար մեջով, զարգացած
լայն հետույքով, վարպետի կոնֆի վոսկրների
սիջեվ (վորք գտնվում է պոչի մոտ) տեղավորվի
3 մասից վոչ պակաս (դեռեվս ձու չածող ջա-
հել հավերի կոնֆի վոսկրներն ավելի նեղ են
լինում) յեվ ուտ քառ յեղող ու քառից շուտ
իջնող հավերին:

Յեթե տնտեսութեան մեջ այդպիսի ընտրութիւնն կատարել տարեկան 2 անգամ (ամռան վերջը և ուշ աշնանը), ապա վստահ կարելի յի յերաշխաւորել, վոր կարճ ժամանակամիջոցում կարելի յի կըկնակի բարձրացնել հավերի ձվաբերութիւնը և ազատել ավելորդ «բերաններէց»:

Գոյութիւնն ունի հավերին խոտանելու մի ուրիշ ձև, բայց նա յերկարատև և ու շատ ժամանակ և պահանջում: Այդ ձևն այն է, վոր ստուգիչ բների միջոցով ստուգում են յուրաքանչյուր առանձին հավի ձվաբերութիւնը, գրում հատուկ ցուցակում և տարվա վերջը հաշվում ածած ձվերի քանակը:

Այս միջոցն ամենից ուղիղն է ու ճիշտը, և խոտանման ժամանակ սխալներ չեն արվի:

Յեթե հավը շատ ձու յե ածում, ուրեմն և նրա սերունդը շատ կածի: Սրանից լեզրակացնում ենք, վոր պետք է աշխատել պահել ձվաբերութեամբ ամենից լավ հավերի ճուտերը, քանի վոր ձվաբերութիւնը ժառանգաբար է անցնում:

Ձվաբերութիւնը սերնդից սերունդ անցնելու մեջ գլխավոր դերը պատկանում է աջադաղին, դրա համար վորպես տոհմացու պետք է պահել շատ ու խոշոր ձու ածող հավերի ձվե-

րից յելած աքաղաղին: Արտադրող աքաղաղը պետք է համապատասխանի հետեյալ պահանջներին՝

Լինի առողջ, ուժեղ, կայսառ, լայն կրծքով, մաքուր, ուժեղ ու հնչուն ձայնով, ամուր, լայն դրված վոսներով, դուրս պրծած աչներով, լայն ծոծրակով, հաս ու կարն կսցով, կարմիր կասարով յեմ լայն յերկար մեջքով:

Հավերի ձվաբերությունը շատ արագ կտրելի չե բարձրացնել, չեթե ձեռք բերվի ձվաբերությունը ստուգված հավից յելած ցեղական աքաղաղ: Այդ ասպարիզում դրված փորձերը տվել են դրական արդյունքներ: Փորձի համար վերցրել են 30 հատ գլուղացիական հավ, վորոնց ձվաբերությունը, տարեկան ստուգումից հետո, յեղել է միջին հաշվով 62 ձու ամեն մի հավին: Այդ հավերը բաժանվել են 2 հավասար խմբի, ամեն մեկում 15 հավ: Առաջին խմբին տվել են լեգգորն սպիտակ ցեղի մի աքաղաղ, վորի մայրը տալիս է յեղել տարեկան 146 ձու: Լեգգորն աքաղաղից յելած բոլոր հավերը տվել են տարեկան միջին հաշվով 97-ական ձու ամեն մեկը:

Յերկրորդ խմբի հավերին տվել են հասարակ գլուղացիական աքաղաղ, վորի մայրը տալիս է յեղել տարեկան 68 ձու: Այդ աքաղաղից

յելած բոլոր հավերը տվել են տարեկան միջին հաշվով 65-ական ձու:

Այն փորձից յերևում է, թե ինչ ոգուտ կարող է տալ ցեղական աքաղաղը:

ՀԱՎԻՆ ԿԵՐԱԿՐԵԼԸ

Թոնաբուծության հիմնական հաջողությունը կախված է հավերին կանոնավոր կերակրելուց ու խնամքից: Ինչքան ել հավը լավը լինի, յիթե նրան չկերակրել, նա ընդունակ չի լինի աֆրան ձու ածելու, ինչքան կարող եր ածել կերակրելու դեպքում:

Կերը ծառայում է ինչպես հավի կյանքը պահպանելու, այնպես ել ձուն գոյացնելու համար: Հենց վոր հավի որդանիդմի մեջ սննդանյութերը շատանում են, քան հարկավոր է կյանքը պահպանելու համար, ապա ավելցուկը գնում է ձուն գոյացնելու:

Սովորաբար հավերն ավելի շատ ձու յեն ածում գարնանն ու աշնանը և հենց այդ ժամանակ ել նրանք առանձնապես շատ են ուտում, վորովհետև սննդանյութերն անհրաժեշտ են ինչպես կյանքը պահպանելու, այնպես ել ձուն գոյացնելու համար:

Հավերն առանձնապես շատ են ուտում գարնանը. սա բացատրվում է նրանով, վոր ձմեռ-

վա ընթացքում հավի հյուծված որդանիդմը շատ սննդանյութեր և պահանջում իր կորցրած ուժերը վերականգնելու համար:

Աշնանը հավը բնազդաբար շատ և ուտում, յեռանդի պաշար հավաքելով ձմեռվա համար. սննդանյութի ավելցուկը դնում և ձուռն գոյացնելու, և հավը վերսկսում և ձուռն ածելը:

Ամռան վերջը ժամանակավորապես դադարում և ձուռն ածելուց. այդ ժամանակ հավերից շատերը փետուրները փոխում են, անկասկած այդ պրոցեսը հիվանդագին և անցնում: Բոլոր սննդանյութերը դնում են փետուր գոյացնելու:

Ուժեղ շոգը, ակտրոթակի բացակայությունը, փետրափոխությունը, այդ բոլորի վրա ավելացրած նաև գարնան՝ ուժեղ թափով ձուռն ածելուց հյուծված որդանիդմը, պատճառ են դառնում, վոր հավը դադարի ձուռն ածելուց:

Ձմեռը, ցրտերը վրա հասնելուն պես, դադարում և ածելուց, և դա բացատրվում և նրանով, վոր այն սննդանյութերը, վորոնք պետք և զնալին ձուռն գոյացնելուն, դնում են մարմնի ջերմությունը պահպանելու համար. բայց դարունը բացվելուն պես, լերբ արևի ճառագայթներն սկսում են տաքացնել, մարմնի ջերմությունը պահպանելու համար սննդանյութերի անհրաժեշտությունը վերանում և:

Այժմ տեսնենք, թե ինչպես և ինչով կարելի լիք ու հարկավոր կերակրել հավերին:

Իրավացի կերպով հավին անվանում են ամենակեր կենդանի. իրոք նա զգվող չէ և շնորհակալությամբ ուտում է այն բոլորը ինչ տալիս է մարդը, իսկ կերի պակասը գտնում է ինքը:

Պետք է տեսնել, թե ինչպիսի հոգատարությամբ և ուշադրությամբ իրենց համար կեր են փնտռում նրանք: Հավի հայացքից չի վրիպի վոչ մի վորդ, բզեզ, և անոգուտ չի կորչի պատահաբար գետին թափած և վոչ մի հատիկ, մանավանդ աշնանը, կալի ժամանակ:

Հատկապես ձեռնտու յե հավեր պահել պողատու այգիներում, վորտեղ հավերը վոչընչացնում են վորդերին և պարարտացնում հողը: Այն այգիներում, վորտեղ հավեր են պահվում, բերքը 25⁰/₀-ով բարձրանում է: Ամերիկայում հաշվի առան այս հանգամանքը, և այգեգործությունը մեծ ոգուտներով տարվում է թոչնաբուծության հետ միասին:

Առաջին պահանջը, վոր պետք է պահպանել հավերին կերակրելիս, դա կերի թարմ, չլրկած ու չփտած լինելն է:

Հավերի համար հիմնական կեր հանդիսանում է հատիկը: Հատիկն ավելի ձեռնտու յե տալ դո-

լորձիով խաշած (ուռած) վիճակում, բայց պետք
է նկատի ունենալ, վոր խաշած կերը հավերին
ձանձրացնում է, դրա համար պետք է փոխա-
րինել յերբեմն չոր հատիկով:

Ձմեռը, յերբ հավերը հավաքնուամն են լի-
նում, առանձնապէս կարևոր է տալ միս (ձիւռ),
հում կաղամբ, շաղգամ, յերեքնուկի կամ յե-
ղինջի փշրանք, գլուխ սոխ և յեփած գետնա-
խնձոր: Այս բոլորը լավ խառնել ցորենի թե-
փի հետ և ափսպես տալ հավերին:

Միսը պետք է կտրատել այն հաշվով, վոր
հավը կարողանա հեշտությամբ կուլ տալ: Յերբ
պատահում են մսի խոշոր կտորներ, հավը վա-
խենալով, թէ կարող են ուրիշները խել իջենից,
փախչում, հեռանում է կերամանից, մտնում մի
անկյուն և աշխատում կուլ տալ մսի կտորը:
Իսկ այդ ժամանակ նրա ընկերուհիներն ուտում
են բոլոր համեղ կտորները, և նա քաղցած է
մնում:

Ամառ ժամանակ հավերը վերահիշյալ կե-
րերի կարիքն առանձնապէս չեն զգում և առա-
տությամբ գտնում են ամեն տեսակի վորդեր,
բզեզներ, թրթուրներ, խոտեր, յերեքնուկ, յե-
ղինջ և այլն:

Հավի սնվելու գործում պակաս դեր չեն
խաղում նաև հանքային կերերը, ինչպէս, որի-

հակ՝ հանգցրած կիրը, ալրված վոսկրը, ձվի կճե-
պը, խոշոր ավազը և ածուխը (ամուր տեսակը)։

Հավի որգանիզմի համար կիրը հարկավոր
է վոսկրներ (կմախքի) և ձվի կճեպ գոյացնելու
համար. նկատված է, վոր կրի բացակայության
ժամանակ հավերը ձուն «թափում են» (առանց
կճեպի լին ածում). հարկավոր է միայն տալ նրանց
ալրած վոսկր կամ հանգցրած կիր, և նրանք
կսկսեն արդեն կճեպով ձու ածել։

Ինչպես հայտնի չէ, հավերն ատամ չունեն,
բայց աչն փոքրիկ քարերն ու ապակու կտորները,
վորպիսիք կուլ են տալիս հավերը, հաջողու-
թյամբ փոխարինում են ստամոքիին և կերա-
կուրն աղում ստամոքսում։

Ածուխն աչն հատկությունն ունի, վոր դե-
պի իրեն է քաշում թռչունի աղիքների մեջ կու-
տակված գազերը։ Ածուխը պետք է տալ ծե-
ծած դրությամբ (սիսեռի մեծությամբ)։

Բոլոր հիշված հանքերը պետք է բավական
քանակությամբ պահել հավաքնում, մանավանդ
ձմեռը։

Պետք է հիշել, վոր հավերին կարելի չէ կե-
րակրել ամեն տեսակի հատիկներով։ Բայց վոչ
միորինակ. նույնիսկ ցորենի հատիկի նման հա-
մեղ ու անդարար կերը հաճախ գործածելու
դեպքում ավելանում է, և հավերը հրաժարվում

ենն ուտել: Ամենից լափն է, միջքանի տեսակ հատիկներ ծեծել, խառնել իրար և ափսոսա տալ:

Հավագուհն մանգարար հատիկներ են համարվում՝ 1) ցորենը, 2) յեզիպտացորենը, 3) գարին, 4) վարսակը, 5) կորեկը, 6) սիսեռը, 7) կանեփը:

Սովորաբար գյուղական պայմաններում հավերին կարելի լե կերակրել սրական յերկու անգամ՝ առավոտը և յերեկոյան:

Ավելի լավ է յերեկոյան հատիկ տալ, վորովհետև նա ավելի յերկար է մարսվում, և հավի ստամոքսը զիշերը դատարկ չի մնում:

Յեթե հավաբունը ցուրտ է, հատիկը կարելի լե տալ ցամաքի վրա (յեթե միայն մաքուր է): Հավերը ցամաքի մեջ հատիկներ փրնառելով տաքացնում են իրենց մարմինը:

Ամառը հավերին պետք է կանուխ դուրս թողնել հավաբնից (ժամը 4-ին). այդ ժամանակ վ լռերն ու բզեզները դեռ հողի մեջ մտած չեն լինում, և հավերը մեծ ոգուտ առանալով ուտում են այդ բոլորը:

Հավերին առավոտ կանուխ կերակրելը ձեռնտու չե. պետք է հնարավորութուն տալ նրանց (անոթի փորին) հավաքել բոլոր միջատները, վորից հետո միայն միքիչ կերակրել հատիկով:

Կերը պետք է ափսոսա տալ, վոր առանց մնացորդի բոլորն ուտվի:

ՅԵՔԵ ՈՒԶՈՒՄ ԵՍ ՅԵԿԱՄՈՒՏ ՍՏԱՆԱԼ ՀԱՎԱ-
ՐՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆՆԻՑ, ՀԻՇԻՐ ՅԵՎ ԿԱՏԱՐԻՐ ՀԵ-
ՏԵՎՅԱԼ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

1. Շինել հավերի համար չոր, լուսավոր, առանց ծակուծուկերի հատակով (եծան) շենք:

2. Թառը շինել մեկ մետրից փոշ բարձր, մի մակերեսի վրա. լուրաքանչյուր ձողի լայնու-
թյունը $6\frac{1}{2}$ սանտ. և ամեն մի ձող իրարից հեռու լինի 40 սանտ., փոշ պակաս:

3. Հավաքնի անկյունում ավազախառն մո-
խիր ածա, ցանկապատիր տախտակով, վերպենզի
մոխիրը չցրվի: Հավերը մոխրի մեջ Վրդանա-
լով՝ վոչնչացնում են վոշիլներին, վերոնք շատ
են նեղացնում նրանց:

4. Հավաքնում միշտ ունեցիր բավական
քանակությամբ հանգցրած կիր, խոշոր ավազ,
ծեծած ածուխ և ծեծած արված փոսկր:

5. Հավերի խմելու ջուրը փոխիր որակյան
յերկու անգամ, հավերին առանց ջրի յերբեք
մի թողնի:

6. Բներում ծղոտը փոխիր շաքաթական
մեկ անգամ:

7. Հավաքունը միշտ մաքուր պահիր և տա-
րեկան մեկ անգամ սպիտակացրու, իսկ թառե-
րին նավթ քսիր:

8. 10 — 15 հավի համար պահիր 1 արքադադ:

9. Հիվանդ հավերին վոչնչացրու, իսկ սառ-
կածներին այրիր կամ խորը թաղիր հողի մեջ:

10. Տոհմացուի համար պահիր ամենատեղ

և առողջ հավերին, վորոնք շատ ու խոշոր ձու-
յեն ածուամ:

11. Թխսի տակ դիր ամենալավ հավերի ձվերը:

12. Ձվից նոր դուրս յեկած ճուտերին կե-
րակրիր միայն 48 ժամից հետո. մինչ այդ ժա-
մանակը ճուտերի դեղնուցը դեռևս չի ներս
ծծվել և չի մարսվել:

Շատ կերակրելուց ճուտերի մարսողութիւնը
խանգարվում է, նրանք լուծում են ու սառնում:

13. ճուտերին նույնպես հարկավոր են
հանքեր, ածուխ, հանգցրած կիր, ավազ և այլն:

14. Վոտներին քոս ունեցող հավերի վոտ-
ներին քսիր կանաչ սապոն և 2 որից հետո լվա-
տաք ջրով. այդ բանը կրկնիր 2-3 անգամ:

15. ճուտերին թառ բարձրացրու. վոչ շուտ,
քան 3—4 ամսական հասակը. շուտ թառելու
դեպքում նրանք ծռում են իրենց կրծոսկրը:

16. Բոլոր ջահել աքաղաղներն ու վառեկ-
ները ծախիր:

17. Ամբողջ ձուն և խոտանված հավերն ու
ճուտերը հանձնիր կոոպերացիային:

18. Խուսափիր մասնավոր գնողներից. նը-
րանք ամեն կերպ աշխատում են չնչին արժե-
քով գնել քո արտադրանքը:

19. Յեթե տնտեսութեանդ մեջ տարափո-
խիկ (վարակիչ) հիվանդութիւն ծագի, անմիջա-
պես հայտնիր շրջանային անասնաբուժին, գյու-
ղատնտեսին, կամ թե չե թռչնաբուժութեան վե-
րաբերյալ բոլոր հարցերով անմիջականորեն դիմիր
Հողօդկոմատի գյուղվարչութեանը Յերևանում:

ՀԱՆ ՀԻՄՆԱՐԱՐ ԳԻՒՆ. ԳՐԱԳ.

FL0039214

ԳԻՆԸ 3 ԿՈՊ. ՄԱՍ. (1/2 մամուլ)

A 4293

Գ. Գրիգորյան

Выбор кур, уход и кормление

Госиздат СССР Армении
Эривань—1930